

—
**Quinzenes Jornades
d'Arqueologia
de les Comarques de Girona**
—

QUINZENES JORNADES D'ARQUEOLOGIA DE LES COMARQUES DE GIRONA

Josep Burch
Ramon Buxó
Joan Frigola
Maribel Fuertes
Susana Manzano
Montserrat Mataró

(eds.)

Dades CIP proporcionades per la Biblioteca de la Universitat de Girona

CIP 902(467.13) JOR

Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona (15es : 2020 :
Castelló d'Empúries, Catalunya)

Quinzenes jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona / Josep
Burch, Ramon Buxó, Joan Frigola, Maribel Fuertes, Susana Manzano,
Montse Mataró (eds.). – Girona : Documenta Universitaria, 2020.
– 1 recurs electrònic (671 pàgines) : il·lustracions, taules, gràfics,
mapes.

ISBN 978-84-9984-539-5

I. Burch i Rius, Josep, editor literari II. Buxó i Capdevila, Ramon, editor
literari III. Frigola, Joan, editor literari IV. Fuertes, Maribel, editor literari
V. Manzano, Susana, editor literari VI. Mataró i Pladelasala, Montserrat,
editor literari 1. Excavacions arqueològiques – Catalunya – Girona –
Congressos 2. Girona (Catalunya : Província) – Arqueologia – Congressos

CIP 902(467.13) JOR

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, llevat excepció prevista per la llei. Dirigiu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; +34 91 702 19 70 / +34 93 272 04 47).

Generalitat de Catalunya
**Departament
de Cultura**

Girona
Museu d'Arqueologia
de Catalunya

Universitat de Girona

Ajuntament de
la Comtal Vila de
Castelló d'Empúries

**MUSEU
HISTÒRIA
MEDIÉVAL**
DE LA CÚRIA-PRESÓ, s. XIV
Castelló d'Empúries

Edita: Generalitat de Catalunya, Museu d'Arqueologia de Catalunya, Universitat de Girona

Edita: Documenta Universitaria

© dels textos i de les imatges: els seus autors

© de la imatge de la coberta: *Matriu de segell*, MHMCE

Dipòsit legal: GI-1.229-2020

ISBN: 978-84-9984-539-5

Castelló d'Empúries, octubre de 2020

Intervencions arqueològiques a la zona istme del Puig de Sant Andreu (Ullastret, Baix Empordà)

Maria Carme Belarte*, Ferran Codina**, Jaume Noguera***,
Gabriel de Prado****, Joan Sanmartí****

* ICREA i ICAC

** Norfeu, arqueologia, art i patrimoni

*** Universitat de Barcelona

**** Museu d'Arqueologia de Catalunya - Ullastret

DADES DE LA INTERVENCIÓ

Municipi

Ullastret

Comarca

Baix Empordà

Cronologia

VI - III aC

Tipus de jaciment

Hàbitat fortificat

Dates de la intervenció

Octubre 2018 / maig 2019

Tipus d'intervenció

Preventiva

Direcció

Ferran Codina Falgàs

Institució

Universitat de Barcelona

Institut Català d'Arqueologia Clàssica

Museu d'Arqueologia de Catalunya - Ullastret

La ciutat ibèrica d'Ullastret és un dels jaciments estudiats en el marc del projecte *Caracterización de los asentamientos urbanos en la costa de la Iberia septentrional (siglos VI-III a.C.) (CAUCIS)*, coordinat per la Universitat de Barcelona i l'Institut d'Arqueologia Clàssica, en col·laboració amb la seu d'Ullastret del Museu d'Arqueologia de Catalunya. Els treballs s'han centrat a la zona Istme del Puig de Sant Andreu, i s'ha desenvolupat en tres línies de recerca: la revisió dels treballs dirigits per M. Oliva en els anys seixanta i setanta del segle passat, la realització de prospeccions geofísiques (Sala *et al.* 2018) i, finalment, noves excavacions arqueològiques, objectiu d'aquest article.

La zona de l'Istme correspon a l'extrem nord de l'espai intramurs de l'aglomeració del Puig de Sant Andreu. L'àrea intervinguda correspon a la zona 91. A l'oest està delimitada per la muralla (zona 50) on hi ha la porta 3; al nord per la torre de planta quadrada i bipartida anomenada Torre III (zona 90); a l'est pel carrer F (zona 92), i al sud per un altre carrer (zona 93) perpendicular al carrer F i a la muralla (Fig. 1). Abasta una superfície total de 725 m². M. Oliva hi havia excavat els sectors 1 a 19, alguns completament, fins a roca mare, mentre que altres només havien estat descoberts i delimitats retirant les capes superficials fins a assolir els nivells d'ús més recents.

1 Projectes HAR2015-67946-C2-1-P i HAR2015-67946-C2-2-P, finançats pel Ministeri d'Economia i Competitivitat.

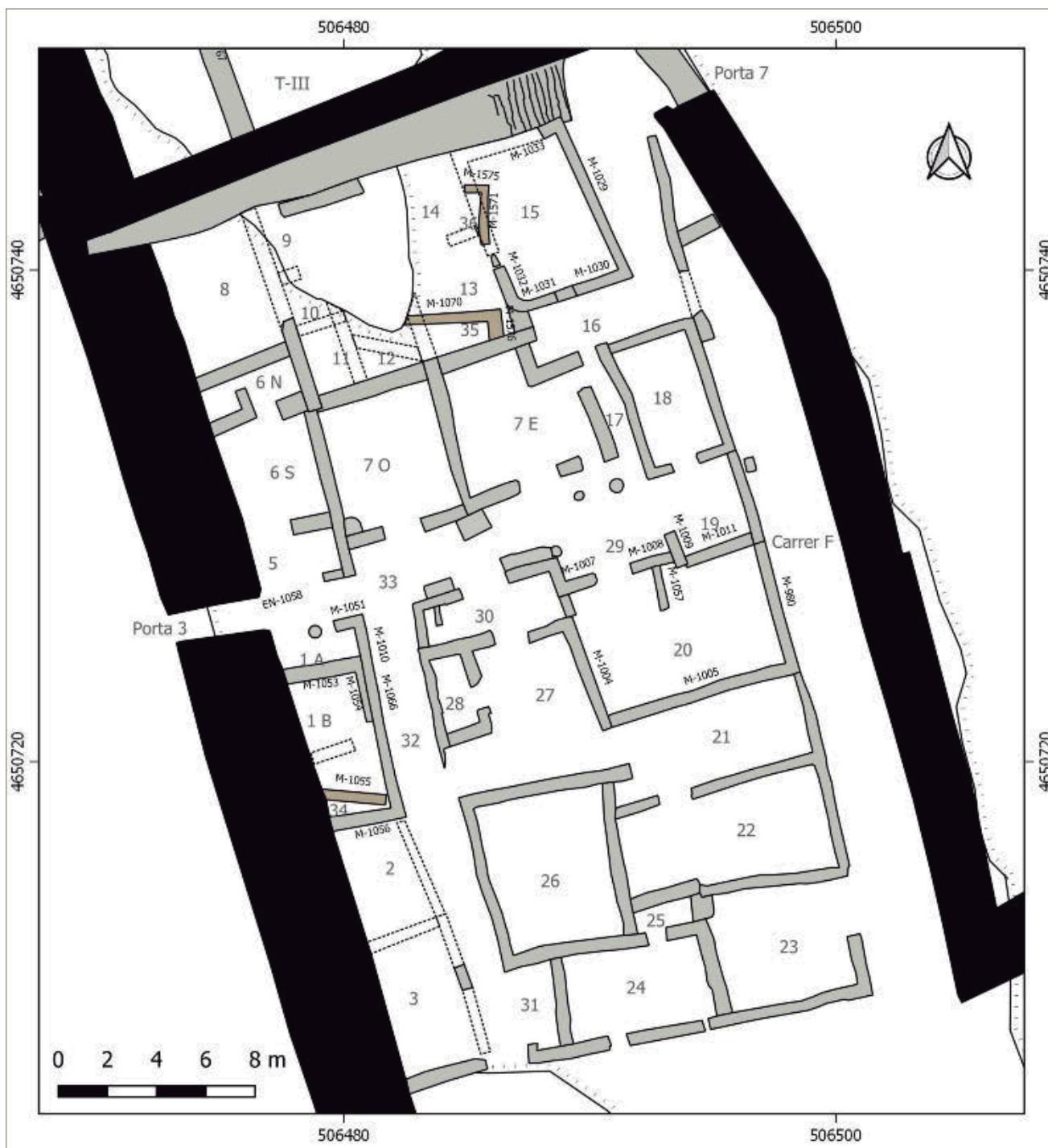

Figura 1. Planta general de la zona Istme del Puig de Sant Andreu (Ullastret), amb totes les fases incloses.

Les prospeccions geofísiques realitzades l'any 2017 van permetre delimitar amb precisió aquesta zona, i detectar estructures no excavades per Oliva (Sala et al. 2018). En total es van documentar 13 sectors nous, numerats a partir del 20, seguint el sistema ja iniciat per M. Oliva.

L'any 2018 es va excavar, amb mitjans mecànics, la capa superficial de la zona prospectada en una àrea de 320 m² fins assolir el coronament dels murs. La intervenció va permetre confirmar les estructures documentades

amb la prospecció geofísica, copsar les relacions estructurals entre els murs i identificar els accessos i els espais de circulació amb més precisió. També es va iniciar l'excavació de la fase d'abandonament del sector 20. L'any 2019 es van continuar els treballs arqueològics en els sectors 1/34, 13/35 i 15/36, ja intervinguts per M. Oliva, excavant testimonis de terra i netejant estructures, per tal de comprendre millor la complexa estratigrafia de les diferents fases d'ocupació i poder extreure'n datacions cronològiques precises.

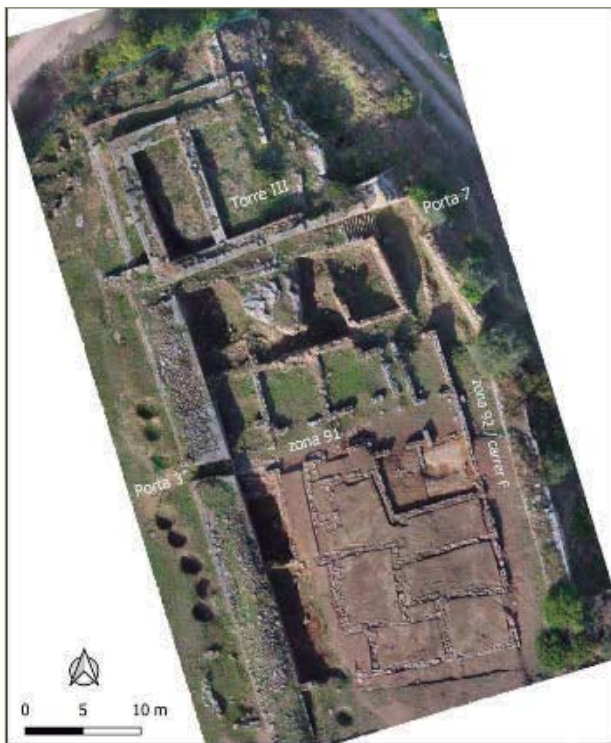

Figura 2. Ortofoto de la zona Istme del Puig de Sant Andreu (Ullastret).

RESULTATS DE LES INTERVENCIIONS

Sectors 1 i 34

Aquests sectors estan situats a la banda centre oest de la zona 91, a tocar de la porta 3 de la zona 50 (Fig. 1). A partir del registre de M. Oliva i de l'anàlisi de les estructures, es podien observar diferents fases constructives que sintetitzaven l'evolució de l'ocupació del lloc. Per documentar-les millor es va retirar la vegetació i els enderrocs d'estructures que amb el pas dels anys s'havien enrunat.

Al fons de l'espai es van documentar retalls al subsol rocós que indiquen l'explotació inicial d'aquesta zona com a pedrera. En un segon moment, el terreny fou regularitzat i anivellat amb terra per tal de preparar la primera fase constructiva, testimoniada pel mur M-1055, que, amb orientació oest-nord-oest / est-sud-est, correspon al límit nord del sector 34. Les unitats estratigràfiques que s'hi relacionaven corresponien a nivells de construcció, al nivell d'ús i a l'enderroc de l'elevació en fang d'aquest mur.

Aquesta estructura es va arrasar, i a sobre s'hi construïren noves edificacions, entre elles la muralla oest M-1085 (zona 50) i la fase més antiga del sector 1. Aquest es va construir utilitzant la cara interna de la muralla com a tancament oest, i amb els murs M-1053 (límit nord), M-1054 (límit est) i M-1069 (límit sud), amb una superfície interior de 15 m². Se'n desconeix la ubicació de l'entrada.

Diverses remodelacions constructives van modificar el plantejament original del sector 1. En primer lloc, es van construir els murs M-1066 (costat est) i M-1068 (costat sud), fonamentats sobre els murs M-1054 i M-1069, i l'entrada del sector va quedar fixada al costat nord, precedida per l'enllosat EN-1060. En segon lloc, es col·locà el basament de columna BS-1052, creant així una avantsala porticada. Seguidament, es va recreïxer la cota de circulació amb la construcció d'un nou enllosat a l'avantsala (EN-1059). Finalment, es van remodelar els murs sud i est (M-1056 i M-1010) i es construï un mur orientat en sentit oest-est que delimitava i reduïa l'espai d'accés del sector 1, i englobava l'avantsala porticada, amb una superfície interior de 21 m². Aquesta darrera fase coincideix amb la construcció de l'enllosat EN-1068 a l'espai de circulació sector 33 (carrer 4). És possible que llavors s'obrí la porta 3 al tram de muralla oest (zona 50).

Sectors 13 i 35

Aquests àmbits se situen al nord de la zona 91. En la fase més moderna, per la banda nord, el sector 13 limitava amb el 14, a l'est amb els sectors 15 i 16, al sud amb el sector 7E, i a l'oest amb el sector 12 i un esperó rocós. Actualment molts dels murs que els definien no es conserven, però sí un testimoni de terra corresponent a les fases inicials.

La fase més antiga documentada també es caracteritza per l'explotació del lloc com a pedrera; en queden testimonis com ara l'esperó rocós al qual s'adossen diferents estructures, un profund retall, un forat de pal i una fossa. Tal i com passa als sectors 1/34, la pedrera es va segellar amb l'aportació d'una capa de pedruscall i terra groga estèril que va servir de base per a la fonamentació de la primera fase constructiva, el sector 35. D'aquest s'han documentat els murs M-1070 i M-1576, límits nord i est respectivament. L'estratigrafia associada corresponia a les capes de preparació, al nivell de circulació i a l'enderroc de l'elevació de toves del mur M-1070.

Un cop enderrocades les estructures d'aquest sector, el terreny es va anivellar amb una capa de terra de 15-35 cm de gruix. Al damunt s'hi van fonamentar les estructures d'una nova fase, que va suposar la construcció dels sectors 7, 12, 13, 14, 15 i 16 i els murs M-1090, M-1072, M-1073 i M-1074. Posteriorment el sector 7 es va remodelar amb el realçament de la façana nord mitjançant els murs M-1024, M-1026 i M-1027.

Sectors 15 i 36

El sector 15 està situat a l'angle nord-est de la zona 91. Al nord s'adossa a l'escala d'accés a la torre III (zona 90), a l'est limita amb el carrer F (zona 92), al sud amb el sector 16, i a l'oest amb els sectors 13 i 14. És de planta rectangular, amb orientació nord-sud. Mesura 6 x 4,20 m, amb

una superfície útil de 23,60 m². Segons el diari d'excavacions de M. Oliva, la porta d'accés se situava a l'oest i s'hi entrava baixant tres graons; per tant el sòl era més baix que a l'exterior. Al tancament sud s'observa una possible porta tapiada de 0,70 m d'amplada, probablement de la primera fase constructiva. Tot i que aquest sector havia estat excavat fins a roca natural per M. Oliva, es van poder excavar els testimonis de terra que sostenien els murs nord i oest, parcialment ensorrats. Per tant, tota l'estratigrafia documentada pertanyia, de fet, a la fase anterior a la construcció del sector 15.

En aquest cas, no es va poder assolir la fase primitiva que correspon a la pedrera. Malgrat tot, el context on es troba fa evident que aquest espai també en va formar part. L'excavació ha permès identificar l'anivellament del terreny amb l'aportació de terra i pedruscall, sobre el qual es van fonamentar les primeres construccions: el sector 36 i l'escala d'accés a la torre III, ESC-1034. Del sector 6 es van descobrir els tancaments nord i est (M-1571 i M-1575) i un nivell d'ús amb una llar de tipus lenticular (LL-1572).

Un cop arrasada aquesta estructura, i després d'una aportació de terres per anivellar i adequar el terreny, la següent fase es caracteritza per la construcció de nova planta del sector 15 amb els murs M-1029, M-1030, M-1031, M-1032 i M-1033. És possible que inicialment la porta d'accés estigués al sud, per connectar amb el sector 16, i que més tard fos tapiada i se n'obrí una de nova al costat oest, per connectar amb el sector 13.

Sector 20

Està situat a la part centre est i orientat d'est a oest. Mesura 7,70 m x 5,20 m, amb 41 m² de superfície útil. Té dues entrades obertes a la façana nord, cada una precedida per un espai porticat que connecta amb el carrer o corredor enllosat, sector 33. A l'est limita amb el carrer F (Zona 92), al sud amb el sector 21 i a l'oest amb els sectors 27 i 30. Els murs conserven els sòcols de pedra, de 0,45 m d'amplada, amb filades irregulars de blocs de gres local lligats amb fang. A la part central hi ha un mur de característiques similars, amb orientació nord-sud (M-1057), que divideix l'espai en dues parts pràcticament idèntiques, 19 m² el costat oest i 22 m² el costat est. Formava part d'un recinte de 280 m², dividit en diversos espais.

La nostra intervenció ha consistit en l'excavació del nivell d'enderroc de les elevacions de terra. Aquest estava retallat per una fossa més moderna, irregular, situada al centre de l'espai, reblerta amb una terra fosca amb restes d'un molí de rotació i de morters lítics inacabats.

SÍNTESI GENERAL

Gràcies a les intervencions realitzades a la zona de l'Istme s'han identificat fins a cinc fases d'exploració i ocupació a l'extrem septentrional del Puig de Sant Andreu:

Fase I

En un primer moment tota aquesta zona va ser utilitzada com a pedrera, font de la matèria primera utilitzada en les primeres construccions amb sòcol de pedra al Puig de Sant Andreu. Als vessants nord, est i sud són visibles els retalls efectuats a la roca i, en excavacions antigues, a la paret nord-est es va recuperar un tascó de picapedrer *in situ*. L'ús del lloc com a pedrera va modificar substancialment el relleu original, conformant un esperó rocós a la banda septentrional, ben retallat i delimitat per tots costats. A tota la part interior, a migdia d'aquest aflorament, va originar-se un rebaix general de 4 m de fondària i una superfície aproximada de 1.200 m².

Fase II

Correspon a la construcció de les primeres edificacions documentades a l'istme. Prèviament es va anivellar la superfície rocosa amb una capa de terra estèril. Per sobre s'hi van aixecar un seguit d'edificacions encaixades dins de l'espai de la pedrera. Només s'han documentat, parcialment, els sectors 34, 35 i 36. Tots tres presenten una implantació similar, seguint la mateixa orientació. Tant a l'exterior com a l'interior del sector 36 s'han documentat diverses llars lenticulars. En aquesta mateixa fase es va construir la torre de planta quadrada i bipartida T-III (zona 90), edificada sobre l'esperó rocós, molt condicionada per l'espai resultant de l'exploració del lloc com a pedrera. Hi ha dues evidències que permeten confirmar-ho. En primer lloc, el fet que l'escala que permet accedir a la torre (ESC-1034) es va fonamentar sobre la mateixa capa d'anivellament. En segon lloc, el fet que el nivell d'ús extern al sector 36, caracteritzat per terres cremades, es lliurava contra la base d'aquesta escala.

Així doncs, es pot concloure que aquesta fase correspon a un barri extramurs situat a uns 90 m de distància respecte el límit septentrional del recinte fortificat del Puig de Sant Andreu, encaixat dins l'espai d'una antiga pedrera, i protegit i resguardat per la torre de planta quadrada i bipartida T-III.

Fase III

Correspon l'ampliació de l'àrea fortificada de la ciutat vers el nord i l'est, en què es va assolir una superfície interior d'unes 10 ha. Aquesta expansió va suposar la construcció de nous trams de muralla, que van unir l'antic límit septentrional de la ciutat amb la torre T-III, i també la nova muralla que fortifica tot el vessant est del Puig de Sant Andreu. Es van arrasar les estructures de la fase II i es va aixecar un nou barri intramurs. La implantació de les noves edificacions estava condicionada pel traçat de la muralla; tenia una orientació lleugerament diferent respecte a la fase precedent, seguint un eix nord-nord-oest/sud-sud-est. Els materials

recollits en els nivells d'aquesta fase confirmen la datació del segon quart del segle IV aC.

Amb el pas dels anys aquestes noves edificacions tingueren diferents reformes puntuals, a partir de les quals es van modificar les cotes de circulació. Al sector 1 s'han pogut identificar fins a quatre remodelacions respecte al projecte inicial d'aquesta fase.

Fase IV

En l'última reforma d'aquesta zona, l'espai de circulació sector 33, que divideix la zona 91 en dues parts, es va enllosar. A l'extrem est comunicava amb la porta 3 (de 1,30 m d'amplada) situada al tram oest de la muralla. És possible que també sigui d'aquesta fase la construcció del mur M-1016, el qual impedeix, a la banda est, la comunicació del sector 33 amb el carrer F (zona 92). Per manca d'informació del registre de les antigues excavacions no és clar si també es pot situar en aquest moment el tapiat de la porta 7.

A la part nord (sectors 5 a 18), excavada per M. Oliva, hi ha un seguit d'estances que obren al sud, cap a l'espai enllosat, algunes d'elles a través d'avantsales porticades (sectors 5-6, 70, 7E). Entre aquests àmbits i la torre T-III n'hi havia d'altres que actualment han desaparegut, cosa que fa difícil comprendre la relació entre elles.

A la meitat sud es dibuixen dues zones ben diferenciades, separades per un eix de circulació (sector 32) orientat nord-sud, que connecta el sector 33 amb el carrer (zona 93). A la banda oest hi trobem els àmbits 1, 2 i 3 disposats en filera i adossats contra el parament intern de la muralla oest. L'1 obre cap al nord, directament al sector 33. Pel que fa als sectors 2 i 3 no se'n conserven els accessos, però és lògic pensar que obrien cap a l'oest, vers el sector 32. La banda est està ocupada per un conjunt de 13 estances o sectors amb una superfície total de 280 m², i amb una entrada des del nord, a través del sector 30. En l'estat actual de l'excavació es fa difícil entendre l'organització interna d'aquest espai, però sembla dibuixar-se un espai central unitari, amb diferents estances que comuniquen entre si (sectors 30, 27, 28, 21, 22 i 26), i amb superfícies interiors que oscil·len entre 10 i 40 m², a excepció del sector 28, de 3 m². Els sectors 20, 23, 24, 25 i 31 sembla que no tenien comunicació interna amb la resta d'estances.

Fase V

El tapiat de la porta 3 documentat per M. Oliva possiblement es pot associar amb l'abandonament de la ciutat, tot i que les dades de les antigues excavacions no permeten confirmar-ho. Tot i així, al sector 20 s'ha identificat una fase de reocupació o freqüentació puntual, posterior a l'abandonament general, a partir de la presència d'una fossa irregular, retallada en els nivells d'enderroc, i reomplerta amb material d'època ibèrica. Possiblement es pot relacionar amb fosses similars de

la fase més moderna de l'Illa d'en Reixac i també de la fase de mitjans segle II aC de la zona 16 del Puig de Sant Andreu.

BIBLIOGRAFIA

SALA, R. *et al.* 2018, Prospecció geofísica a la zona de l'Istme del Puig de Sant Andreu (Ullastret, Baix Empordà), *in Catorzenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona (Caldes de Malavella)*, Girona, Universitat de Girona, Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona, 107-114.